УДК 811.161.2'367.622

В. В. Мерінов

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ДО ПИТАННЯ ПРО ГРАМАТИЧНУ СИНОНІМІЮ ЧИСЛОВИХ ФОРМ ІСТОТ-ОСІБ

Розглянуто вияви граматичної синонімії числових форм істот-осіб в іменниках сучасної української мови; проаналізовано причини та шляхи виникнення цього граматичного феномена, семантико-граматичні явища як його наслідки; подано перелік і рубрикацію відповідних іменників, наведено приклади їх функціонування в мовленні.

Ключові слова: іменник, морфологічна категорія числа, граматичне значення, граматична форма, семантична категорія, іменники-істоти, назви осіб, граматична синонімія.

Рассмотрены проявления грамматической синонимии форм числа одушевлённых существительных – названий лиц в современном украинском языке; проанализированы причины и пути возникновения этого грамматического феномена, семантико-грамматические явления как его следствие, приведены перечень и рубрикация соответствующих имён существительных, примеры их функционирования в речи.

Ключевые слова: имя существительное, морфологическая категория числа, грамматическое значение, грамматическая форма, семантическая категория, одушевлённые существительные, названия лиц, грамматическая синонимия.

The grammatical synonymy of number forms of animated Nouns that name persons in modern Ukrainian is investigated in this paper. The author analyses causes and ways of origin of this grammatical phenomenon, semantic-grammatical occurrences as its consequence, gives the list and classification of these Nouns and examples of their usage in everyday speech.

Keywords: noun, morphological category of Number, grammatical meaning, grammatical form, semantic category, animated Nouns, Nouns that name persons, grammatical synonymy.

Важливим і актуальним напрямом сучасних мовознавчих студій є «опис тих чи інших граматичних категорій за певним заздалегідь постульованим набором граматичних ознак, одні з яких визначаються як релевантні, ознакові, інші – як нерелевантні» [6, с. 5], що повною мірою стосується морфологічної категорії числа іменників. Ця морфологічна категорія, обов'язкова для всіх іменників, в українській мові характеризується опозицією «однина – множина». Відомо, що форми однини й множини мають узагальнене значення кількісної семантики, вони конкретизують його, виражаючи рахованість – нерахованість позначених іменниками предметів. І. І. Ревзін зокрема стверджує, що саме «категорія числа є провідною в семантиці іменника, оскільки 1) саме з нею пов'язане значення предметності, 2) вона організовує семантичну класифікацію іменників. Тому з погляду означуваного саме ця категорія повинна бути поставлена на чолі категоріальної ієрархії [5, с. 161]. Отже, як бачимо, морфологічна категорія числа іменників досліджувалася в традиційній теоретичній граматиці в різних аспектах, однак у сучасному українському мовознавстві сьогодні бракує спеціальних теоретико-практичних студій, присвячених дослідженню граматичних форм числа іменників – назв істот (осіб), що свідчить про актуальність цієї розвідки. Об'єктом цього дослідження є морфологічна категорія числа іменників сучасної української мови, а за його предмет правлять іменники – назви осіб та вияви граматичної синонімії числових форм у них.

Як відомо, серед іменників-істот виділяється семантичний розряд предметних імен з провідною семою «особа», який має специфічне відношення до морфологічної категорії числа. Ще О. О. Уфімцева з цього приводу зазначила: «Загаль-

© Мерінов В. В., 2011

ною специфічною рисою імен цього семантичного розряду є те, що вони, маючи в складі свого логіко-предметного змісту сему «конкретність», називають як окремий екземпляр цього класу, так і загальне поняття класу» [7, с. 115]. Ця риса іменосіб відображена в активізації функціонування форм однини в узагальненозбірному значенні, яке охоплює назви осіб за місцем проживання, фахом чи тимчасовим заняттям, національністю, соціальним чи сімейним станом, відношенням до всіх видів мистецтва, спорту, хобі, духовних цінностей чи матеріального виробництва, наприклад: *харків'янин, львів'янин, німець, африканець, українець, японець, селянин, колгоспник, тваринник, рибовод, вагоновод, шахтар, споживач, продавець, покупець, городник, винороб, садівник, призовник, виборець, депутат, філателіст, фалерист, композитор, виконавець, піаніст, співак, диригент, дизайнер, актор, художник, учень, студент, аспірант, докторант, ковзаняр, лижник, спринтер, стаєр, волейболіст, активіст, ентузіаст, оглядач, коментатор, довгожитель, керівник* тощо. Оскільки чоловічий рід має відому властивість позначати особу взагалі, безвідносно до статі, то традиційно саме іменники чоловічого роду функціонують в узагальнено-збірному значенні. Певним винятком є імена, для яких у семантичній структурі провідною є фемінальна сема. Це переважно назви жінок за стосунками родичання або назви окремих професій та традиційно суто жіночих видів занять: *бабуся, дівчина, дівчинка, дочка, дружина, жінка, мати, мачуха, падчерка, прабабуся, сестра, тітка; манікюрниця, медсестра, нянька, педикюрша, покоївка, праля*.

Принагідно зауважимо, що у відомому граматичному словнику 1976 року «Граматична правильність російського мовлення» [3] його автори-укладачі наводять досить обмежене коло іменників – назв осіб, однина яких у певних контекстах передає значення збірної множинності, – це лише близько 10 прикладів. Але мова періодичних видань, починаючи з 80-х років минулого століття й закінчуючи сучасністю, демонструє тенденцію до активізації цього процесу, що значно розширює перелік особових назв, уживаних у такому контексті. Наведемо декілька прикладів, де граматична форма однини маніфестує значення збірної реальної множинності: ***Сучасний учитель*** *має бути всебічно розвиненою особистістю;* ***Наш випускник*** *працює по всіх куточках України;* ***Вихователь*** *сучасного дитячого садка повинен бути і лінгвістом, і математиком, і музикантом, і художником; Тривалість життя* ***середньостатистичного українця****, згідно з останніми дослідженнями, постійно зменшується; Найближчим часом обіцяємо надати* ***нашому читачеві*** *результати власного експертного дослідження; Для* ***юного фігуриста*** *існують суворі вимоги: у 6 років він має робити стрибок в один оберт, з 9 до 12 повинен освоїти подвійний стрибок, після 12 починаються потрійні і більше;* ***Дорослий ковзаняр*** *повинен тренуватися двічі на день по дві години; Не всякий* ***гарний лижник*** *може стати* ***гарним тренером*** (з газет); ***Абітурієнт*** *нашого факультету останніми роками дуже* ***слабенький****: 10 разів не підтягнеться, 1000 метрів йому важко пробігти, 100 метрів не пропливає;* ***Аспірант*** *у нас* ***допитливий*** (з усного мовлення). Якщо в такому висловлюванні мовцеві необхідно підкреслити, що провідною є саме фемінальна сема, то в цьому разі в граматичній формі однини із значенням збірної реальної множинності з'являється іменник, для якого провідною є «жіноча» сема: ***Сучасна дівчина*** *прагне одягатися стильно, вишукано й елегантно;* ***Дівчинці*** *у фігурному катанні складніше, оскільки в певному віці починає змінюватися фігура, і це може стати перешкодою на шляху у великий спорт* (з газет). Набір лексичних сем таких особових назв досить широкий, про що згадувалося вище (зокрема це може бути приналежність до установ чи підприємств, політичних угруповань, характеристика за країною чи містом проживання тощо), однак у будь-якому разі провідною тут є сема «особа», яка й

зумовлює функціонування граматичної форми однини для вираження не лише одиничності, а й збірної множинності.

У морфологічної категорії числа іменників важливі аспекти взаємодії з лексичними значеннями, семантичними категоріями «істота – неістота», «особа – неособа» представлені не лише в тексті, «при функціонуванні словоформ, але й в окремо взятому слові» [2, с. 102]. Словоформа однини може бути граматично синонімічною формі множини в контексті, наприклад: ***Джазовий піаніст вирізняється*** *з-поміж інших своєрідною манерою гри;* ***Учень*** *музичної школи* ***починає*** *опановувати фортепіано з 5–6 років; Для* ***хокеїста*** *головне – швидкість, тому тут потрібна більш жорстка крига; GPS-навігація повинна значно полегшити роботу* ***водія*** *«швидкої допомоги»;* ***Студентові*** *допоможуть з працевлаштуванням; Чи не кожна* ***радянська дівчинка мріяла*** *стати якщо не* ***артисткою*** *чи* ***балериною****, то* ***фігуристкою*** (редактор В. М.) – пор.: ***Джазові піаністи вирізняються*** *з-поміж інших своєрідною манерою гри;* ***Учні*** *музичної школи* ***починають*** *опановувати фортепіано з 5–6 років; Для* ***хокеїстів*** *головне – швидкість, тому тут потрібна більш жорстка крига; GPS-навігація повинна значно полегшити роботу* ***водіїв*** *«швидкої допомоги»;* ***Студентам*** *допоможуть з працевлаштуванням; Чи не всі* ***радянські дівчатка мріяли*** *стати якщо не* ***артистками*** *чи* ***балеринами****, то* ***фігуристками*** (з газет). Як засвідчують наведені приклади, смислова основа в цих текстах є ідентичною, однак речення з граматичною формою однини передають значення «репрезентативної збірної одиничності» [1, с. 110], а в реченнях з формами множини на першому плані є семантика неозначеної множинності.

У назвах освітніх, лікувальних, культурно-просвітницьких, виховних, комунальних установ тощо з головним компонентом «Будинок» і залежним словом – назвою особи згадані іменники – особові назви виявляють граматичну синонімію числових форм через паралельне вживання в певних назвах граматичної форми однини, яка передає семантичне відношення «частина – ціле», або відповідної їй форми множини за однакового номінативного смислу: *Будинок* ***актора****, Будинок* ***архітектора****, Будинок* ***дитини****, Будинок* ***колгоспника****, Будинок* ***композитора****, Будинок* ***лікаря****, Будинок* ***механізатора****, Будинок* ***тваринника****, Будинок* ***туриста****, Будинок* ***учителя,*** *Будинок* ***художника*** *– Будинок* ***офіцерів****, Будинок* ***піонерів****, Будинок* ***учених****, Будинок культури* ***ремонтників****, Будинок культури* ***харчовиків,*** *Будинок* ***працівників*** *культури.* Ця тенденція поширюється й на назви такого типу з іншими головними компонентами: «Клуб», «Палац», «Станція», «Центр» тощо: *Театр-студія* ***кіноактора****, Центр* ***матері і дитини*** *– Інтернаціональний клуб* ***моряків***, *Палац* ***піонерів і школярів****, Палац* ***студентів****, Палац культури* ***будівельників****, Палац культури* ***залізничників****, Палац культури* ***зв'язківців****, Палац культури* ***моряків,*** *Станція* ***юних натуралістів****, Станція* ***юних техніків***. Наприклад: *Сьогодні в* ***Будинку композитора*** *зібралося більше ста вихованців музичних навчальних закладів Харкова: учнів дитячих музичних шкіл – Роганської, № 3, № 4 імені Леонтовича, № 10, № 12 імені Шульженко, № 13 імені Коляди, № 15 імені Моцарта, ліцею мистецтв № 133. Тут відбувається творче змагання юних піаністів з нагоди 200-річчя з дня народження геніального композитора Ф. Шопена* (з газети). *Під* ***Будинком офіцерів*** */ Каже доні мама: / – Ах, яка у цих воєнних / Золота програма!* (П. Глазовий).

Подібна закономірність спостерігається і в назвах громадських, неформальних об'єднань осіб за сімейними, фаховими інтересами та захопленнями на дозвіллі, які структурно складаються з головного слова «Клуб», «Школа», «Студія», «Гурток», «Секція» та назви особи в однині чи в множині, в абсолютній більшості випадків з препозитивним прикметником: *Клуб* ***молодого виборця,*** *Клуб* ***молодого політика,*** *Клуб* ***молодого радіоконструктора****, Клуб* ***юного кінолога****, Клуб* ***юного***

моряка, *Клуб* ***юного оратора,*** *Клуб* ***юного фелінолога*** *– Клуб* ***автотуристів****, Клуб* ***велотуристів****, Клуб* ***колекціонерів****, Клуб* ***мандрівників,*** *Клуб* ***молодих літераторів,*** *Клуб* ***молодих політологів,*** *Клуб* ***юних друзів*** *міліції, Клуб* ***юних друзів*** *прикордонника; Школа* ***молодої матері,*** *Школа* ***молодого перукаря,*** *Школа* ***юного автомобіліста****, Школа* ***юного лектора****, Школа* ***юної кравчині****, Школа* ***юної медсестри****, Школа* ***юного радиста****, Школа* ***юного рятувальника,*** *Школа* ***юного сандружинника,*** *Школа* ***юного флориста*** *– Школа* ***вагітних жінок****, Школа* ***юних автомотолюбителів****, Школа* ***юних інспекторів*** *дорожнього руху, Школа* ***юних кондитерів****, Школа* ***юних репортерів,*** *Школа* ***юних фотокореспондентів****; Студія* ***юного акордеоніста****, Студія* ***юного бандуриста****, Студія* ***юного гітариста****, Студія* ***юного дизайнера****, Студія* ***юного піаніста****, Студія* ***юного режисера*** *– Студія* ***юних баяністів****, Студія* ***джазових піаністів****, Студія* ***естрадних співаків****, Студія* ***молодих віолончелістів****, Студія* ***молодих художників,*** *Студія* ***юних танцюристів****; Гурток* ***юного авіамоделіста****, Гурток* ***юного залізничника****, Гурток* ***юного перекладача,*** *Гурток* ***юного поета,*** *Гурток* ***юного судомоделіста*** *– Гурток* ***юних геологів****, Гурток* ***юних педагогів****, Гурток* ***юних секретарів****, Гурток* ***юних філологів****, Гурток* ***юних фотолюбителів;*** *Секція* ***юного важкоатлета,*** *Секція* ***юного лижника,*** *Секція* ***юного фехтувальника,*** *Секція* ***юного шахіста,*** *Секція* ***юного шашиста – Секція юних баскетболістів,*** *Секція* ***юних велосипедистів,*** *Секція* ***юних ковзанярів,*** *Секція* ***юних легкоатлетів,*** *Секція* ***юних плавців,*** *Секція* ***юних таеквондистів.***

У назвах газетних заміток, нарисів, рубрик, статей тощо, які містять певну узагальнену інформацію про тих чи інших осіб або подають їх загальну характеристику, спостерігається значна активізація функціонування граматичних форм однини особових назв, що спричиняє досить високу частотність уживання таких форм у мові періодичної преси і є характерною рисою сучасного публіцистичного стилю української літературної мови. Так, наприклад, в україномовній періодиці ми зафіксували нижченаведені назви заміток, нарисів і статей, де назви осіб функціонують саме в граматичній формі однини, яка маніфестує значення збірної множинності: *Привіт* ***кондуктору****: піду пішки; Долю війни вирішував* ***солдат****; З турботою про* ***покупця****; Чого ніколи не можна говорити* ***дитині****; Якщо хочеш стати* ***абітурієнтом****, запишись на тестування; Бабуся жартує; Трамвай, тролейбус,* ***пасажир****…;* ***Красуня*** *з тавром* (про новорічні ялинки); ***Випускник*** *на тестування не поспішає; Безпека* ***учня*** *– справа батьків?; І в* ***пацієнта*** *є право. Тільки в нашій країні воно має бути з кулаками;* ***Виробник – продавець – покупець****. У цьому ланцюжку одні знову слабка ланка, а інші завжди залишаються крайніми; Урятувати пересічного* ***підприємця****;* ***Піротехнік****, як і* ***сапер****, помиляється лише раз; Золотий тризуб для* ***Героя****;* ***Мисливцю*** *на замітку; Супутник* ***мандрівника****; Що вміє* ***дошкільник****; Як стати* ***водієм****; Розмір допомоги* ***підліткові****;* ***Роботодавець?*** *Плати вчасно!;* ***Товаровиробник?*** *У базу!;* ***Виробник*** *чатує; Коли і* ***прокурор*** *безсилий; Хто захистить від…* ***адвоката****?;* ***Медсестра*** *– фах важливий, але непрестижний; До Бога високо, до* ***чиновника*** *далеко; Скільки коштує майбутній* ***мамі*** *її «цікавий стан»; Подаруй* ***дитині*** *серце; Пісня залишається з* ***людиною****; Цигарка в роті у* ***школяра****; Робочий тиждень* ***школяра****; Додаткові відпустки* ***жінці-матері****; Права членів родини* ***садівника****; Служба «Допомога* ***сусіду****»;* ***Пішоходе,*** *будь уважним!;* ***Абітурієнте,*** *вивчай і готуйся!;* назви газетних рубрик: *Інформація для* ***споживача****;* ***Людина*** *і закон;* ***Людина*** *і її справа; Портрет* ***земляка****; Пам'ятка* ***виборцю****; Голос* ***виборця****;* ***Солдат*** *Великої Вітчизняної; Нотатки* ***оглядача****;* ***Лауреат*** *року;* ***Наставник*** *року;* ***Лікар*** *роз'яснює, застерігає, рекомендує;* ***Особистість*** *крупним планом; Коментар* ***спеціаліста****; Розмова з* ***читачем****;* ***Читач*** *повідомляє; Колонка спортивного* ***коментатора****;*

Думка ***економіста****; Трибуна профспілкового* ***активіста****; Розмова з* ***письменником****; Привіт,* ***сусіде****!; Консультує* ***юрист****; Школа* ***садівника****;* ***Садівнику, городнику, тваринництву, квітникарю****; Поради* ***фітотерапевта****; Права молодого* ***фахівця****; Час* ***ветерана****;* ***Винороб у****;* ***Винахіднику і раціоналізатору****; Сторінка* ***атеїста****;* ***Господині*** *на замітку; Тобі,* ***автолюбителю!****; Пам'ятка* ***грибнику****.* Також були зафіксовані аналогічні щодо функціонування граматичних значень і форм одиничні випадки, де замість назв осіб функціонують назви тварин: *І в* ***кози*** *свій раціон; Меню для* ***курки****; Догляд за* ***поросям***. Ми можемо стверджувати, що в цих випадках цілком можливі прояви аналізованої граматичної синонімії числових форм, оскільки тут, на нашу думку, правомірними будуть і граматичні форми множини. Це засвідчують нижченаведені приклади (редактор – В. М.): *Долю війни вирішували* ***солдати****; З турботою про* ***покупців****; Чого ніколи не можна говорити* ***дітям****;* ***Бабусі*** *жартують;* ***Красуні*** *з тавром*; ***Випускники*** *на тестування не поспішають; Безпека* ***учнів*** *– справа батьків?; І в* ***пацієнтів*** *є право…;* ***Мисливцям*** *на замітку; Що вміють* ***дошкільнята****; Розмір допомоги* ***підліткам****; Скільки коштує майбутнім* ***мамам*** *їх «цікавий стан»; Цигарки в роті у* ***школярів****; Інформація для* ***споживачів****; Пам'ятка* ***виборцям****;* ***Люди*** *і їх справи;* ***Солдати*** *Великої Вітчизняної;* ***Лауреати*** *року; Коментарі* ***спеціалістів****;* ***Читачі*** *повідомляють; Розмови з* ***письменниками****; Консультують* ***юристи****; Школа* ***садівників****;* ***Садівникам, городникам, тваринникам, квітникарям****; Поради* ***фітотерапевтів****;* ***Винобам****;* ***Винахідникам і раціоналізаторам;*** *І в* ***кіз*** *свій раціон; Меню для* ***курей****; Догляд за* ***поросятами***. Нашу гіпотезу підтверджують і подібні приклади заголовків газетних статей і рубрик, де назви осіб, а іноді назви тварин, ужиті в переносному значенні для певної характеристики людей, функціонують саме в граматичній формі множини: *Примусити* ***чиновників*** *працювати може кожний; Нектар для оперних* ***гурманів****;* ***Призовники*** *на медкомісію не поспішають;* ***Аграрії*** *готують техніку;* ***Випускники*** *шкіл будуть складати ще й іспити?;* ***Любителі*** *грошей* (про нумізматів); *День для рідкісних* ***пацієнтів****; Надія* ***онкохворих****; Сафарі на* ***«зайців»*** (про боротьбу з безквитковими пасажирами); ***«Листоноші»*** *можуть опинитися за ґратами* (про осіб, які передають заборонені предмети в місця позбавлення волі)*; Вітчизняні* ***кардіохірурги*** *вийшли на новий рівень;* ***Ветерани*** *поруч з нами; Сонце для* ***пенсіонерів*** (про відпочинок літніх людей)*; Фрукти й овочі захищають психіку* ***підлітків;*** ***Дівчатам*** *про косметику;* ***Безробітним*** *доручили вирощувати картоплю;* ***Будівельники*** *завжди були і будуть потрібні;* ***Пільговики й автоперевізники*** *– у юридичних «ножицях»; «Велика перерва» для майбутніх* ***фахівців*** (заголовки статей) – ***Медики*** *повідомляють;* ***Лікарі*** *застерігають; Поради* ***психологів****; Трибуна* ***депутатів****; Права* ***інвалідів****; Коментарі* ***експертів****; Консультації* ***юристів;*** ***Люди*** *і тварини;* ***Шанувальникам*** *квітів;* ***Дітям*** (назви рубрик). Як і у вищенаведеному випадку, тут, на нашу думку, будуть цілком можливі прояви аналізованої граматичної синонімії числових форм, оскільки правомірними вважаємо й граматичні форми однини, і можемо навести також подібні приклади (редактор – В. М.): *Примусити* ***чиновника*** *працювати може кожний; Нектар для оперного* ***гурмана****;* ***Призовник*** *на медкомісію не поспішає;* ***Випускник*** *шкіл буде складати ще й іспити?; Надія* ***онкохворого****; Сонце для* ***пенсіонера****; Фрукти й овочі захищають психіку* ***підлітка;*** ***Дівчині*** *про косметику;* ***Будівельник*** *завжди був і буде потрібний;* ***Пільговик і автоперевізник*** *– у юридичних «ножицях»; «Велика перерва» для майбутнього* ***фахівця*** (заголовки статей) – ***Лікар*** *застерігає; Поради* ***психолога****; Трибуна* ***депутата****; Права* ***інваліда****; Коментарі* ***експерта****; Консультації* ***юриста; Шанувальнику*** *квітів* (назви рубрик).

Граматичні форми однини з узагальнено-збірним значенням активно вживаються в назвах довідкових видань, призначених для осіб певного фаху, підкрес-

люючи збірну множинність, наприклад: *Довідник* ***ветеринарного лікаря****; Довідник* ***молодого муляра****, Довідник* ***радіоінженера****, Довідник* ***сільського будівельника****, Довідник* ***тракториста-машиніста****, Довідник* ***хірурга*** *поліклініки, Настільна книга* ***сімейного лікаря****, Порадник* ***профгрупорга****, Практичний довідник* ***лікаря-психіатра****, Рецептурний довідник* ***лікаря****,* а також у назвах навчально-методичної літератури: *Англійська мова. 5 (6, 7, 8, 9, 10) клас. Книга для* ***учителя****;* ***Маленькому піаністу*** (збірка п'єс для початкового освоєння інструмента); *На допомогу* ***лижнику-початківцю****; Педагогічний репертуар. Хрестоматія для фортепіано* ***учня*** *3–4 класів дитячої музичної школи; Підручник* ***шофера*** *3-го класу; Самовчитель* ***юного гітариста****.*

В одиничних випадках називання певних тривалих подій спостерігається подібне функціонування назв осіб у граматичній формі однини з підкресленим узагальнено-збірним значенням: *Курс* ***молодого бійця****.*

Принагідно зауважимо, що в разі, коли іменники – назви осіб сполучаються з кількісними числівниками (*сім піаністів*), і таке словосполучення виконує синтаксичну роль підмета, виникає проблема правильного узгодження підмета такого типу з присудком щодо числової форми: присудок слід уживати чи в однині, чи в множині: ***Сім піаністів зіграло*** *складну п'єсу* або ***Сім піаністів зіграли*** *складну п'єсу*. Цю проблему порушує й успішно розв'язує В. Ф. Жовтобрюх у монографії «Культура мови вчителя», створеній у співавторстві з О. Г. Муромцевою, даючи мовцям щодо цього низку практичних порад, зокрема: «Якщо до складу підмета входить числівник ***один*** *(один, двадцять один, сто один та ін.)*, присудок ставиться у формі однини: *На роботу* ***вийшов двадцять один учень***. У діловому тексті подібну інформацію можна передавати описовим зворотом: *На роботу* ***вийшли учні в кількості двадцяти одного***, що є більш офіційним варіантом порівняно з попереднім. До складу підмета можуть входити числівники ***два, три, чотири, обидва.*** У такому разі присудок ставиться у множині: ***Два учні написали*** *заяви*. До складу підмета можуть входити інші числівники, починаючи з ***п'ять.*** У такому разі присудок може стояти як в однині, так і в множині, що залежить від деяких особливостей значення підмета. Якщо підмет називає пасивні предмети, які виступають переважно у складі нерозчленованої, цілісної групи, то присудок переважно ставиться в однині: ***П'ять учителів увійшло*** *до складу комісії*. Якщо підмет називає групу предметів, кожний з яких діє активно, то присудок ставиться переважно у формі множини: ***П'ять учнів написали*** *роботи на «відмінно»* [4, с. 103]. Отже, з огляду на значення підмета у вищенаведеному прикладі правильно буде сказати: ***Сім піаністів зіграли*** *складну п'єсу*.

Таким чином, граматична синонімія форм числа в іменників – особових назв спостерігається в таких випадках:

1. У назвах осіб за місцем проживання, фахом чи тимчасовим заняттям, національністю, соціальним чи сімейним станом, відношенням до всіх видів мистецтва, спорту, хобі, духовних цінностей чи матеріального виробництва, за приналежністю до установ чи підприємств, політичних угруповань, де словоформа однини може бути граматично синонімічною формі множини в контексті за однакового смислового навантаження: *Для* ***хокеїста*** *головне – швидкість* і *Для* ***хокеїстів*** *головне – швидкість.*

2. У назвах освітніх, лікувальних, культурно-просвітницьких, виховних, комунальних установ тощо з головним компонентом «Будинок» і залежним словом – назвою особи: *Будинок* ***композитора*** *– Будинок* ***офіцерів***, а також у назвах громадських, неформальних об'єднань осіб за сімейними, фаховими інтересами та захопленнями на дозвіллі, які структурно складаються з головного слова «Клуб», «Школа», «Студія», «Гурток», «Секція» та назви особи в однині чи в множині, в

абсолютній більшості випадків з препозитивним прикметником: *Клуб **юного моряка**, Школа **молодої матері** – Клуб **молодих політологів**, Школа **вагітних жінок***.

3. Граматична синонімія можлива і в назвах газетних заміток, нарисів, рубрик, статей тощо, які містять певну узагальнену інформацію про тих чи інших осіб або подають їх загальну характеристику: ***Випускник** на тестування не поспішає – **Призовники** на медкомісію не поспішають.*

Граматичну синонімію не зафіксовано в назвах довідкових видань, призначених для осіб певного фаху, де активно вживаються граматичні форми однини з узагальнено-збірним значенням, підкреслюючи збірну множинність: *Довідник **хірурга** поліклініки;* це характерно також для назв навчально-методичної літератури: *Хрестоматія для фортепіано **учня** 3–4 класів дитячої музичної школи.*

У перспективі планується подальше дослідження співвідношення граматичних значень і форм у вираженні морфологічної категорії числа іменників сучасної української мови.

Бібліографічні посилання

1. **Бондарко А. В.** Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 175 с.
2. **Бондарко А. В.** Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
3. **Граудина Л. К.** Грамматическая правильность русской речи / Л. К. Граудина, В. А. Ицкович, Л. П. Катлинская. – М. : Наука, 1976. – 455 с.
4. **Муромцева О. Г.** Культура мови вчителя / О. Г. Муромцева, В. Ф. Жовтобрюх. – Харків : Гриф, 1998. – 208 с.
5. **Ревзин И. И.** Современная структурная лингвистика : Проблемы и методы / И. И. Ревзин. – М. : Наука, 1977. – 263 с.
6. **Русанівський В. М.** Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.
7. **Уфимцева А. А.** Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.

Надійшла до редколегії 08.04.11

УДК 811.161.2’373.611

О. І. Мізіна

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КОМПОЗИТІВ (на матеріалі ад’єктивних складнонульсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом)

Окреслено тенденції розвитку індивідуально-авторських новотворів (перший колірний компонент) з матеріально не вираженим суфіксом у порівнянні з відповідними узуальними дериватами, з’ясовано місце та роль нульсуфіксальних ад’єктивних композитів у сучасному українському мовленні, зокрема у поетичному дискурсі, їх деривaційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Ключові слова: ІАН (індивідуально-авторський новотвір), первинні та вторинні кольоративи, ад’єктивний складнонульсуфіксальний композит, мотивований, напівмотивований, немотивований дериват.

© Мізіна О. І., 2011